

Oliva, Martin

Ozdoby a umění

In: Oliva, Martin. *Gravettien na Moravě*. Klápště, Jan (editor); Měřínský, Zdeněk (editor). Brno: [Masarykova univerzita, Filozofická fakulta], 2007, pp. 151-155

ISBN 9788025410103

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/127379>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

KOSTĚNÁ A PARHOVÁ INDUSTRIE

Nástroje, příp. jiné užitkové předměty z tvrdých materiálů živočišného původu (kosti, parohy, zuby) poskytlo jen několik sprašových lokalit (Předmostí, Dolní Věstonice, Pavlov, méně Milovice) a pozdní kolekce z jeskyně Kůlny v Moravském Krasu. Podrobný výčet jejich charakteristických tvarů byl podán při popisu jednotlivých souborů v první části této práce. Na rozdíl od kamenných industrií se tyto výrobky staly předmětem řady podrobných, vesměs dokonale ilustrovaných studií (např. KLÍMA 1963; 1981a; 1987a; 1994; 1995; VALOCH 1982a; 1988b), takže jejich klasifikace tradiční morfologickou metodou je v podstatě vyčerpána a můžeme k ní sotva co připojit. Lze snad jen zopakovat charakteristické profily nejbohatších lokalit.

V Předmostí jsou mimořádně rozvinuté výrobky z kostí a klů, např. lopatkovité nástroje, souprava unikátních dýk ze lvích kostí, ojedinělé válcovité „závaží“ s ouškem, cylindrické hroty z napřímených klů a ohlazené a na horním obvodu opotřeбенé kusy mamutích klů, jež mohly sloužit jako otloukače (STEGUWEIT 2005). Kuriózním předmětům ze spongiosy (jakési závaží s úchytkou, hroty vybíhající z kloubní hlavice) je obtížné přiznat nějakou praktickou funkci, stejně jako tzv. udici z mamutoviny, která postrádá možnost připevnění. Naproti tomu provrtané kosti mohly účinně sloužit jako mlaty nebo i součásti konstrukcí, velké ploché kosti s důlky potom i k ukotvení vzpěr v rozbahněném terénu (VALOCH 1988b). Ve své rozmanitosti mají tyto artefakty analogie až ve východní Evropě, většinou ovšem na pozdějších sídlištích. Parohová industrie je však jen skrovná.

V Dolních Věstonicích I nejsou výrobky z kosti a z parohu tak rozmanité jako v Předmostí či v Pavlově (kde se velmi hojně objevují zejména parohové nástroje, zejména tzv. „kopáče“, často velmi drobné). Přesto se běžně objevují šídla, hladidla ze žeber, lopatkovité předměty apod., s nimiž se ojediněle setkáváme i v Dolních Věstonicích II. Výjimečným nálezem z hlavní aglomerace je velká mačeta z oštípané třísky mamutího femuru.

V Milovicích se na rozdíl od blízkých pavlovienských sídlišť výrobky z kosti a mamutoviny neobjevují. V sektoru G se našly jen záměrně oštípané kosti a mocný „kopáč“ ze sobího parohu, v mladších severních sektorech pouzdra z jeleních parohů a dvě hladidla ze žeber. Důležitá stanice Jarošov II poskytla jen podélně retušovanou štěpinu dlouhé mamutí kosti.

Pokrok ve studiu KPI lze očekávat od detailní technologické analýzy artefaktů, kterou prezentují např. příspěvky E. Brühla a M. García-Dieze v posledním pavlovském sborníku (SVOBODA ed. 2005) a metodicky obzvlášť propracovaná diplomová práce M. ZELINKOVÉ (2006; 2007) o kostěné industrii z Dolních Věstonic I.

OZDOBY A UMĚNÍ

Obě skupiny z nadpisu této kapitoly jsou v moravském gravettienu, resp. pavlovienu zastoupeny neobyčejně bohatě, jejich rozlišení je však často nesnadné. Věnoval jsem jim pozornost již při charakteristice jednotlivých lokalit, takže zde půjde jen o shrnutí bez detailního popisu jednotlivých dokumentů, zato snad s upozorněním na některé nové aspekty.

Ozdooby jsou samozřejmě daleko početnější než umělecké projevy v pravém smyslu slova. Patří mezi ně zejména perforované schránky terciérních měkkýšů a zvířecí zuby, hlavně špičáky lišek a vlků. Provrtané zuby jiných živočichů patří k výjimkám: z Dolních Věstonic I pochází náhrdelník z medvědíků špičáků a ojedinělý perforovaný lidský řezák (ABSOLON 1945a, obr. 4).

Metodologicky složitější otázku představují konchylie a zuby bez otvorů. Neupravené fosilie není nutno považovat za ozdobné prvky (zvláště když nemají ani přirozený otvor k zavěšení, jako např. trubičkovité dentálie a schránky červů), protože se mohly shromažďovat jako pouhé kuriozity či tzv. primitivní cennosti. Výrazné koncentrace nezpracovaných konchylíí ovšem chybí. Z toho lze usuzovat, že jejich status nebyl příliš vysoký (srov. např. koncentrace plochých okrouhlých oblázků v Předmostí nebo depoty nástrojů z radiolaritu v DV I, tříděného podle barevných variet). V případě neupravených zvířecích špičáků se o ozdobné ani o jiné neutilitární funkci neuvažuje, protože tvoří součást pozůstatků lovené zvěře. Oproti konchylíím se však mohou vyskytovat ve zvláštních souvislostech, jako např. desítka liščíků zubů v dlaní pohřbené ženy DV 3 (KLÍMA 1963, 151). Rámec ozdobných předmětů ovšem přesahují koncentrace stoliček srstnatého nosorožce v Dolních Věstonicích I (ABSOLON 1945a, 23), nepochybně záměrné, neboť pozůstatky zmíněného tlustokožce zde patří k vzácným výjimkám.

Provrtané zuby ani schránky terciérních měkkýšů se žel nikdy nedochovaly v původní sestavě, takže nemůžeme posoudit, jaké výtvarné aspekty se projevily v jejich kompozici. Jedinou výjimkou jsou dvojice vzájemně zkřížených liščíků špičáků na kalcinované mozkovně dítěte DV 4 (KLÍMA 1990a).

Mezi ozdoby patří i některé artefakty z mamutoviny, na nichž je patrné určité estetické ztvárnění, např. soupravy zdobených válečků a destiček z Dolních Věstonic I (obr. 27: 6; Absolon 1945a, obr. 6 a 14), zdvojených perliček z Předmostí a Pavlova (obr. 40: 2; GARCÍA DIEZ 2005a) nebo jemně vyřezaných kroužků (prstenů?) z Pavlova I (obr. 40: 1; KLÍMA 1957, obr. 20). Na jiných předmětech s ozdobnou funkcí jsou výzdobné prvky vyspělejší, takže je můžeme hodnotit již v souvislosti s uměleckými projevy. Jsou

to zejména zoomorfní terčíky s otvory (obr. 41: 3–4), lunicovité závěšky, ploché spony a tzv. členky z Pavlova (obr. 40: 4, 8–12), gynekomorfní závěšky z Dol. Věstonic I (obr. 27: 3–4, 7), spony a zdobené závěšky z Předmostí (obr. 88: 10; 89: 4). K ozdobám ovšem nelze přiřadit sadu kotoučků a muglí z různých surovin, provázejících hrob Brno II (obr. 59–60). Ačkoliv jsou vypracované velmi jemně, jejich výzdoba v podobě drobných okrajových rýžek je velmi nenápadná a až na dvě výjimky postrádají i otvor či úchytka k zavěšení. Význam těchto ojedinělých artefaktů byl tedy spíše zasvěcenecký, nesloužily k ukazování a kráslení, což ovšem nesnižuje jejich výtvarnou hodnotu. Mimo rámec tohoto příspěvku je posouzení případných počtářských a kalendářních aspektů, vyvozovaných z některých řad zářezů na kostech a na fragmentech slínovcové destičky od trojhrobu z Dolních Věstonic II (ABSOLON 1957; KLÍMA 1995, 108–111). Analogie často uváděného vlčího radiu z Dolních Věstonic I lze nalézt až v jihoruském Avdějevu (GVOZDOVER 1995, obr. 148–151). Jsou to vlčí metapodia s řadami zářezů a jejich napodobeniny z mamutoviny; na jedné z nich je série rýžek rovněž přerušena dvojicí delších zářezů (GVOZDOVER 1995, obr. 151), jež se na několika dalších metapodiích nacházejí poblíž kloubu (o.c. obr.149).

Artefakty, které při jakémkoli původním významu prozrazují i dnešnímu člověku umělecký cit svého tvůrce, kromě toho pocházejí pouze ze čtyř největších pavlovienských sídlišť v Předmostí, Dolních Věstonicích I, Pavlově I a Petřkovicích I (KLÍMA 1987c; JELÍNEK 1988; KOZŁOWSKI 1992; SVOBODA 1986; 1995; VALOCH 1993; 1996). Souvislost úrovně estetických projevů s intenzitou osídlení lokalit lze ovšem jen předpokládat, protože na povrchových nalezištích se nedochoval organický materiál. Na menších lokalitách se zachovanými kostmi však umění rovněž chybí (Dol. Věstonice II, Milovice, Jarošov II, Boršice), a naopak z rozsáhlé sídelní aglomerace na Landeku u Petřkovic jsou při absenci osteologického materiálu známy „jen“ dvě kamenné plastiky.

Pavlovienské umění se v základních rysech shoduje s výtvarnými projevy tzv. „východního gravettienu“, avšak jednotlivá sídliště mají svá specifika. V Pavlově to jsou ploché figurální siluety a zdobené členky (obr. 40–41), v Dolních Věstonicích svérázné ztvárnění ženských sošek (věstonická venuše, cf. též obr. 28: 17–20) a stylizované plastiky částí ženského těla (obr. 29: 3–5, 7), v Předmostí řezby těhotných žen z mamutích metapodií (MAŠKA 1913; MATIEGKA 1937; KLÍMA 1990c, obr. 23–24). Početné figurky z pálené hlíny (VERPOORTE 2001) se vyskytují jen v Dolních Věstonicích I (obr. 28) a v Pavlově I (obr. 42), společně všem zmíněným lokalitám jsou pouze abstraktní geometrické motivy. Z celého repertoáru gravettského

umění byl tedy vždy využit jen určitý výsek. Nejbližší analogie hrubých ženských sošek a řezby mamuta z Předmostí lze najít opět až v Avdějevu (ABRAMOVA 1962, tab. 29: 1,5), kde se vyskytují i kulovité a jehlancovité tvary ze spongiosy (GVOZDOVER 1995, obr. 80–81, 153–155). Najdeme tu však i geometricky zdobené členky, obdobné nálezům z Pavlova (GVOZDOVER 1995, obr. 39, 75–76). Regionální odlišnosti a interregionální podobnosti gravettského umění by bylo možno po vzoru zahraničních badatelů interpretovat jako projev stylistických prostředků sociální adaptace (např. WOBST 1977; CONKEY 1985; SOFFER 1985a, 450–452).

Ve všech třech hlavních sídelních aglomeracích pavlovienu se hojně objevuje geometrický dekor, aplikovaný na kostech a hlavně na mamutovině, avšak jen velmi vzácně na pálené hlíně nebo kameni. Na kamenných destičkách a závěscích z Pavlova I, II a Dolních Věstonic I a II se vyskytují nanejvýš jen krátké zářezy či chaotické rýhy (obr. 26: 8; KLÍMA 1976, obr. XI: 152; 1981a, obr. 30: 3; 51: 1–2; 1994, obr. 34: 12). Na dochovaných organických suportech pozorujeme nejčastěji krátké rovnoběžné rýžky (obr. 88: 12), svislé nebo šikmé, několikanásobné krokvice, „rybí kostry“, obloučky (obr. 40: 7, 12), vlnice (obr. 88: 13), ovály (obr. 89: 6) apod. Existenci motivů charakteristických pouze pro určitou lokalitu (jak chce SVOBODA 1999b, obr. 73) nelze dokázat, protože každý z nich je unikátem. Tyto motivy se vzájemně volně doplňují a seskupují do políček, z nichž žádné nezůstává nevyplněné, zcela podle principu „*horror vacui*“ (obr. 40: 11–12). Zatímco celé ozdobné předměty, např. závěšky nebo členky, jsou celkovým tvarem přísně symetrické, dekor je vždy výrazně asymetrický (obr. 40: 11–12). Některé kompozice jsou tak složité, že jsme v pokušení v nich spatřovat určitý zobrazovací či dokonce informativní význam. To je případ extrémně komplexní rytiny na mamutím klu z Pavlova (ne nepodobné současnému sprejovému umění), kterou B. KLÍMA (1988) interpretuje jako mapu krajiny pod Pavlovskými vrchy s kopci a tokem řeky v bažinaté nivě (obr. 41: 11). Polohu sídliště má naznačovat dvojité kroužek. Pokud pozorujeme pouze dotýčný artefakt, zdá se naznačený výklad přijatelný. Celkové posouzení sémantiky gravettienových rytin však jeho pravděpodobnost snižuje. Až na 1–2 výjimky se v nich nikdy neodráží žádné konkrétní téma: neznáme žádné rytiny podob zvířat, lidí nebo třeba pohlavní či lovecké symboliky. Ani interpretace dvou řad větších a menších obloučků na zlomku lopatky z Dolních Věstonic I (KLÍMA 1981a, obr. 51: 5) a zvlněné linie na zlomku mamutoviny z Pavlova (KLÍMA 1994, obr. 32: 18) jako mamutích hřbetů se nejeví dostatečně jistou. Zmíněnou výjimkou je jedinečná rytina ženské postavy z Předmostí, sestavená ze samostatných oválů, teček a linek (obr.

89: 1). Představivost paleolitického umělce zde přesáhla běžné konvence a vytvořila geniální syntézu abstraktních a konkrétních motivů. Podstatně méně zdařilou snahu o volné ztvárnění ženské postavy rytinou rozpoznal na jiném klu z Předmostí B. KLÍMA (1990c, zde obr. 89: 2). Zvláštností Dolních Věstonic a Pavlova I jsou známé plastiky z pálené hlíny. Ženské sošky z Dolních Věstonic prozrazují svérázný lokální styl: nikdy není kupodivu zobrazeno pohlaví, stehna jsou od hýždí a od břicha oddělena hlubokou rýhou, a od páteře, naznačené vertikální prohlubní, směřují šikmo dolů mocné tukové záhyby (obr. 28: 17–20). Dolní končetiny vzájemně odděluje svislá rýha, jiné detaily chybí a jejich ukončení na zúženém dolním konci se nedochovalo. Podobně jsou ztvárněny paže. Spodku zad věstonické venuše se dotkla ruka asi desetiletého adolescenta (KRÁLÍK – NOVOTNÝ – OLIVA 2002). Hlava věstonické venuše má obráceně kónický tvar, z anatomických detailů jsou šikmými zářezy znázorněny pouze oči. Ostatní motivy již s anatomii nesouvisí: uprostřed obličeje probíhá svazek jemných svislých rýžek, vzniklých nejspíše jedním tahem nerovného předmětu, a na temeni se nacházejí čtyři nehluboké vpichy. Dva a čtyři důlky mají i jiné dvě ulomené hlavičky z téže lokality (obr. 28: 20; KLÍMA 1981a, obr. 42: 2; 1983, obr. 54), a hlavička z Pavlova je celá poseta drobným tečkováním (obr. 42e). Pro jiné hlavičky z Pavlova je typický spíše bikónický tvar a jakási čelenka, někdy šikmo šrafovaná, již by snad bylo možno uvést do souvislosti s unikátním výskytem zdobených čelenek (obr. 42: a-d; KLÍMA 1989, obr. 4). Z ojedinělých motivů na antropomorfních keramických plastikách z Dolních Věstonic můžeme uvést zakřivené linie teček na trupu drobné sošky, znázorňující asi ozdoby nebo tetování (obr. 28: 14) a snad spodobnění nějakého pásu na fragmentech plastik z Dolních Věstonic I (KLÍMA 1981a, obr. 42: 7) a z Pavlova (obr. 42m). Zcela ojedinělé torzo muže (obr. 28: 16) ve společnosti několika ženských plastik nalezl K. Absolon ve střední části stanice. Hliněným lidským plastikám byla v zahraničí věnována celá knížka (VERPOORTE 2001).

Jiný význam než antropomorfní modelace bezpochyby měly figurky zvířat, což ovšem neznamená, že by šlo jen o loveckou magii. Hlavní roli zde bezpochyby hrály různé totemické a šamanistické konotace (srov. CLOTTE – LEWIS WILLIAMS 1996). I kdyby tomu tak nebylo, mohl pravěký lovec zobrazovat spíše to, co na zvířatech obdivoval – agresivní sílu šelem, mohutnost mamutů, přirozenou krásu koní, jelenů, sobů, případně i ptáků. Vyhýbal se obvyklým banálními tématům, takže se nesetkáváme např. se zobrazením zajíců, v úlovku většinou nejčastějších. Stále oblíbené hledání rozdílů mezi konzumovanou a zobrazovanou faunou je reliktem z doby zdůrazňo-

vání lovecké magie a nezdá se mi příliš smysluplné – vždyť ani v pozdějších epochách nebyly přednostně zobrazovány krávy a prasata. Je možné, že zobrazení některého z esteticky či jinak působivých druhů bránila případná tabuizace (v pavlovienu prakticky chybí motivy koní a bovidů, velmi populární v pozdějším magdalénském umění).

B. KLÍMA (1979, 326) uvádí z Dolních Věstonic a Pavlova převahu plastik medvědů, následuje lev, mamut, kuň se sovou, vlk, nosorožec a liška. Zvláště zdařilé jsou hlavičky šelem s čárkovitě naznačenými očima, jejichž těla se nikdy nepodařilo najít; snad nebyla ani vypálena a záhy se rozpadla. Na druhé straně známe řadu ulomených nožek s chodidly, jaké se na úplnějších plastikách nikdy nevyskytly (VALOCH 1996, 140). Jako důkaz lovecké magie byl interpretován hluboký vpich v hlavičce některé z kočkovitých šelem (obr. 28: 3), jež ovšem rozhodně nepatřily k nezbytně loveným druhům zvěře. J. JELÍNEK (1988, 209) soudí, že sošky zvířat byly záměrně ničeny, a to jak po výpalu, tak i před ním, protože některé jeví stopy nárazu ještě v plastickém stavu. Ještě atraktivnější hypotézu na podporu lovecké magie předložila P. Vandiverová s O. Sofferovou (např. VANDIVER et al. 1989): plastiky měly být úmyslně vypalovány ještě zcela nevy-sušené, aby při výpalu explodovaly, což umocňovalo magický efekt. K tomu lze podotknout, že při našich experimentech, prováděných r. 1988 v Milovicích za účasti absolventa keramické průmyslovky a výtvarníka, znalého výroby drobné figurální keramiky, se přes veškerou snahu většina sošek během výpalu rozpadla (srov. též recenzi P. Nerudy in SPFFBU E 38, 1993, 214–216).

Ať již se destrukční obřady konaly nebo ne, většina zvířecích plastik a hlavně prostých modelovaných hrudek se nacházela v okolí ohnišť, které někdy měly podobu jakýchsi krbů či pecí. V okolí pece s částečně zachovanou klenbou v chýši č. 2 z horní nebo nejvyšší části stanice u Dolních Věstonic se nacházelo přes 2 tisíce keramických zlomků (KLÍMA 1963). Jiné ohniště, obklopené 1300 kusy pálené hlíny, odkryl B. Klíma v 13. sídelním celku v Pavlově.

Figurka rosomáka z Absolonovy pozůstalosti z Předmostí (KLÍMA 1974b) překvapuje jak zobrazeným živočišným druhem, tak tím, že ji K. Absolon proti svým zvyklostem u nás nikdy nepropagoval ani neuvedl do odborné literatury.

Na podkladě nových zjištění amerických badatelů na materiálu z Pavlova a Dolních Věstonic se zdá, že užití keramiky se neomezovalo jen na figurální plastiku (ADOVASIO et al. 1996; 1997; 2005). Otisky jemných pletenin na mnoha plochých hrudkách pálené hlíny naznačují, že keramika snad sloužila i ke zpevnění nějakých textilních vaků. Ze speciálních témat zaslouží zmínka analýza otisků prstů na pavlovienské

keramice, která ukázala, že nejvíce otisků patří dětem (KRÁLÍK – NOVOTNÝ 2005).

Poslední důležitou skupinou pavlovienského umění, i když vzhledem k výrobní náročnosti málo početnou, jsou figurální řezby. Z technologického hlediska je lze rozdělit na siluety, vycházející z lamely klu, a trojrozměrné skulptury. Do první skupiny patří siluety lidí, mamuta a lva ve skoku z Pavlova (obr. 44: 1, 5; KLÍMA 1957b, obr. 18; 1964; 1989, obr. 2), a tzv. maska s čárkovitě naznačeným obličejem z Dolních Věstonic I (obr. 27: 2; KLÍMA 1963, 192 sq.). Na rozdíl od magdalénienských plastik je tu podoba ženy zachycena vždy zepředu. Stejnou technikou jsou v Pavlově zhotoveny i figurální závěsky s velkým otvorem (obr. 41: 2–4), někdy připomínající hlavičku sovy nebo kočkovité šelmy.

Skupina trojrozměrných skulptur je zastoupena třemi typy artefaktů:

- a. Dílčí ženské plastiky z mamutoviny z Dolních Věstonic I: tzv. vidlička se znázorněnou pubickou rýhou (obr. 27: 4), geometricky zdobená tyčinka (obr. 27: 3) a korály s ňadry (obr. 27: 7). Vidlička a korály jsou uzpůsobeny k zavěšení, což nelze vyloučit ani u tyčinky s ňadry, protože její horní část je doplněná sádrou (srov. původní stav z deníku, OLIVA 2000a, obr. 8). Antropomorfní interpretace plochého vidlicovitého předmětu a podlouhlého válečku se dvěma „hlavičkami“ z Předmostí není zcela spolehlivá (obr. 14: 8–9; VALOCH 1969a, tab. 5; 1975, tab. VI: 3).
- b. Hrubé částečné řezby torz těhotných žen z mamutích metapodií, nalézané během 1. etapy výzkumů v Předmostí (MATIEGKA 1937; VALOCH 1969a, 3; 1975, tab. V; KLÍMA 1990c, obr. 23–24).
- c. Třetí typ tvoří realističtější trojrozměrné plastiky, např. pro gravettien typické „venuše“. V pavlovienu však tento typ plastik dosud téměř chybí: lze uvést jen naprosto unikátní mužskou marionetu z hrobu na Francouzské ulici v Brně (obr. 61), slavnou hlavičku z Dolních Věstonic (obr. 27: 1), hrubé hůlkovité torzo a snad několik polotovárů z Pavlova (obr. 41: 9–10; KLÍMA 1989, obr. 3; 1994, obr. 34:17), a skvělou řezbu mamuta z Předmostí (obr. 89: 5). Ten však potlačeným třetím rozměrem stojí na rozhraní mezi siluetami a plnými plastikami. To platí i pro ženské torzo z Dolních Věstonic s mocně naznačených pohlavím, na němž K. ABSOLON (1949, 206) rozpoznával tzv. hotentotskou zástěrku, tj. uměle vytažené stydké pysky.

V paleolitickém antropomorfním umění jsou obvykle spatřovány symboly plodnosti, erotiky, estetického ideálu a prosperity. V pravěku skutečně mohly všechny uvedené náhledy do značné míry splývat: úspěšný lovec se reprezentoval dobře živenou ženou,

kteřá se tak mohla přiblížit i určitému estetickému ideálu (FRISCH 1988; JELÍNEK 1988, 220). Je však otázkou, zda vše, co symbolizovalo plodnost, působilo i eroticky, např. sošky otylých žen, působící dnes spíše jako zlomyslná karikatura (srov. Willendorf, Gagari-no, Monpazier aj.). Naopak vše, co je erotické, může nepochybně symbolizovat i plodnost (částečné ženské plastiky z Dolních Věstonic I), i když i tyto dva aspekty mohly u přírodních lidí splývat (DELPORTE 1993, 267–276). Jemné skulptury zobrazující jen nejdůležitější ženské partie působí nepochybně erotičtěji než spodobnění celých postav – může to snad být výrazem určitého významového dualizmu, souvisejícího třeba s odlišným pohlavím jejich tvůrce nebo uživatele? Jen málo venuší vykazuje znaky těhotenství (většinou jde o pouhou tloušťku či steatopygii – zbytečnosti břicha a zadku), a přílišná plodnost nebyla při roztoulaném způsobu života lovců ani žádoucí. Většina plastik nemá zvýrazněny (a často ani naznačeny) primární pohlavní znaky, na rozdíl od znaků druhotných. Tloušťka většiny těchto figurek naznačuje spíš vztah ke spolehlivé matce-živitelce a opatrovnici než k estetickému, erotickému či prokreativnímu ideálu. Také pečlivé znázornění účesů a ozdob odpovídá spíš ženskému pohledu. Z toho vzešel v poslední době názor, že mohlo jít o výtvořky žen (nebo alespoň pro ženy), ztělesňující jakési tradiční luno bezpečnosti ženského světa. V sibiřské Maltě se nacházely – dle přiložených nástrojů soudě – spíše v ženské části obydlí. Některé sošky mohly sloužit jako amulety, jiné se ukrývaly do jamek a do ohnišť. Nikdy se nevyskytují v hrobech. V hlubší ideologické sféře by proto mohly symbolizovat i dávnou kontinuitu života (nejen lidského ?) a legitimizaci ženského životodárného prvku jakožto protikladu smrti.

Sexuální i prokreativní interpretaci gravettienského antropomorfního umění poněkud kompromituje okolnost, že tu zcela chybí zobrazení koitu a mužské plodivé síly v podobě samostatných falů, jak je tomu často v pozdějším magdalénienu. S jedinými mužskými pohlavními znaky se setkáváme jen v moravském pavlovienu, a sice na zmíněných plastikách celých mužských postav z Dolních Věstonic I a Brna II.

V pavlovienském umění chybí mnohé z toho, co tehdejší surovinové a technické podmínky dovolovaly vytvořit: zřetelné rytiny zvířat, řezby v parohu, aplikace rytých motivů na nekeramické zoomorfní plastiky, byť vyhlazené plochy zvířecích siluet z Pavlova k rytině přímo vyzývaly. Je zajímavé, že tyto složité geometrické vzory nikdy netvoří doplněk běžných zbraní (cylindrických hrotů) a nástrojů (opět na rozdíl od zbraní magdalénských). U parohových kopáčů z Pavlova se nejvýraznější výzdoba řadami různě skloněných rýžek objevuje u nejmenších, tj. nejméně funkčních exemplářů (obr. 39: 9; KLÍMA 1987a, obr.

30–35). Některé zvláštní zdobené artefakty však jeví stopy ohlazení, jež stírá část výzdoby: vkleslá strana dlouhé lžice z Dolních Věstonic I (KLÍMA 1981a, obr. 40) má setřenu část ozdobných rýžek na okrajích širší části a na pravém okraji užší části, hustě zdobené žebro z Předmostí (VALOCH 1975, Taf. VIII) je na širším konci zaobleno intenzivním ohlazením a část výzdoby po stranách užšího konce (jehož pokračování chybí) je zahlazena častým držením v ruce. Také oleštěná jehlancovitá část předmětu z Předmostí (obr. 88: 6; VALOCH 1975, Taf. II: 2) je pozdější než výzdoba, kterou stírá. Řady zářezů doplňují např. také malé šídlo z Dolních Věstonic (ABSOLON 1945, obr. 8) jednu z „dýk“ z Předmostí (VALOCH 1982, obr. 5: 2), a řadu parohových artefaktů (např. KLÍMA 1987a), v celku však jde o výjimky a aplikované vzory jsou velmi jednoduché.

Komponované geometrické motivy, ovšem pouze neanatomické, doplňují jen dvě plastiky ženských poprsí z Dolních Věstonic (obr. 27: 3, 7). Oba předměty bývají považovány i za mužské pohlavní symboly (KEHOE 1991) nebo za syntetické zobrazení ženských i mužských znaků (SVOBODA 1995, 265). Jakoli nejsou taková bisexuální zobrazení paleolitickému umění cizí (např. MUSSI 1995, 173, 179), soudím, že v tomto případě není mužský znak dosti výrazný a postrádá i anatomické detaily (srov. McDERMOTT 1996). Na zdobeném korálu lze naproti tomu pozorovat mezi oběma prsy ohraničený triangulární tvar se svislou rýhou, připomínající ženský pubický trojúhelník – mohlo by tedy jít o syntetické zobrazení ženských pohlavních znaků.

Vzhledem k absenci zoomorfních rytin chybí v pavlovienu i skupinové scény, dobře známé z magdalénienu, kde jsou zvířecí rytiny nejčastějším výtvarným žánrem. V jednoduché keramické modelaci nebo plastice z mamutoviny je spodobnění skupiny zvířat téměř vyloučené. Tyto technické zábrany jsou ovšem bezpochyby druhotné, protože pravěká výtvarná technika se vždy přizpůsobovala ideologii a ne naopak. O ideologických rozdílech oproti magdalénienu svědčí absence doplňkových symbolických značek u figurálních motivů, ač to i zde materiál i techniky dovolovaly. Keramické sošky zvířat vyjadřují jen anatomii, určité podezření budí pouze příčné záseky na šíji ulomené hlavičky nějaké šelmy (obr. 28: 4) a pak ovšem hluboce rozbrázděná plastika neurčitého motivu z Dolních Věstonic I (obr. 28: 8). Zde ovšem může povrchová modelace znázorňovat srst, stejně jako řady čárek na torzu medvídky (?) z Dolních Věstonic (KLÍMA 1981, obr. 30: 9). Výjimku z tohoto pravidla by mohly představovat pouze otvory na temenech venuší (kromě věstonické venuše 1 též obr. 28: 20). Za komplementární symboly nelze považovat složitou geometrickou výzdobu celého povrchu

„prsaté tyčinky“ a podobně gynekomorfního závěsku z téže lokality.

V jednom případě je z geometrických motivů složena i celá ženská postava, vyrytá na mamutím klu z Předmostí. Obrazec je tak složitý, že jej jeho nálezcce nerozpoznal a vyobrazil ho vzhůru nohama (KŘÍŽ 1903, 221). Nelze vyloučit, že jeho autor byl pod vlivem halucinogenních drog (POKORNÝ 1982). Vedle těchto esoterických, vysoce sofistických kompozic existovaly standardní ženské a zvířecí sošky, hlavně hliněné, jejichž význam byl zřejmě srozumitelnější širšímu publiku. Určitou roli zde jistě hrála i rozdílná pracnost zhotovení předmětů obou skupin; zatímco keramickou plastiku lze při dostatečné zručnosti vymodelovat v několika minutách, zhotovení řezby z mamutoviny může podle provedených experimentů trvat i desítky hodin (HAHN 1986, 65–69). V podobném duchu dělí J. SVOBODA (1995, 271) umělecké artefakty pavlovienu na předměty s krátkodobým a dlouhodobým použitím. U dlouhodobých plastik (řezby) má být menší disproporce mezi lovenou a zobrazenou faunou než u krátkodobých (modelace z hlíny). Tato zajímavá myšlenka však vychází z nesouměřitelných dokladů: oproti desítkám keramických plastik existují zvířecí řezby jen tři, a to mamut v Předmostí a lev a mamut v Pavlově (nepočítáme-li závěsky s neurčitým zoomorfním motivem). Nejméně stejně početné jsou řezby lidských postav.

Příkrý rozdíl mezi abstraktními motivy, vytvořenými rytinami (jen ojediněle seskupenými do antropomorfní podoby), a figurálními motivy, provedenými řezbou a modelací, musel mít zcela zásadní význam a vycházet z hlubin transcendentálních představ.

Přísná kanonizace gravettienského umění vyniká zejména ve srovnání s výtvarnými projevy magdalénienu, kde docházelo k podstatně volnější kombinaci žánrů, motivů a technik a jejich aplikaci na předměty rituálního i profánního účelu.